

Az Isteni Színjáték magyar kommentára

Kelemen János:
Dante Alighieri Komédia I. Pokol Kommentár

A magyar Dante-kutatás és a kutatási eredmények publikálása az utóbbi néhány évtizedben új lendületet kaptak, és a harmadik évezredben a Komédia újabb fordításai is megjelentek Szabadi Sándor, Baranyi Ferenc, Simon Gyula és Nádasdy Adám tollából. A költő születésének 2015-ben ünnepelt 750. jubileuma után, 2021-ben újabb jeles évről, halálának 700. évfordulójáról emlékezünk meg. Az évfordulók logikájából következő megélenkült érdeklődés természetesen elsősorban a „sommo poeta” írásművészetére irányul, járulékos módon azonban a hazai dantisztika tevékenységébe és eredményeibe is bepillantást enged, amely során legalább két, egymással összefüggő fontos következtetést vonhatunk le: egyrészt azt, hogy a komoly kutatási tevékenység szerencsére folyamatos és nem alkalmi természetű, másrészt pedig azt, hogy Dante főműve kiváltképp olyan szöveg, amely filológiai kutatása, értelmezései és kommentárjai nélkül nem lenne az, ami: vitathatatlan irodalmi és kulturális csúcsteljesítmény.

A Nagy József közreműködésével Kelemen János szerkesztésében megjelent kötet hiánypótló munka, amelynek gondolata régóta, az 1962-ben megjelent *Dante Összes Művei* megjelenésétől fogva jelen van a szakmában, de konkrét célkitűzésként először csak a Magyar Dantisztikai Társaság programjában jelent meg annak 2006-os megalakulásakor. Sallay Géza a Társaság alelnökeként *A Dante-életmű néhány fontos kérdéséről (Egy megszületendő magyar Dante-kommentár reményében)* (Sallay, 2006. 1.) címmel tartott bevezető előadást a közös munkában részt vevők számára, inkább lehetőségeket, mint pontos irányokat vázolva fel. A Társaság elnöke és egyben a magyar vagy olasz nyelvű tanulmányokkal megjelenő *Dante-füzetek*

főszerkesztője, Kelemen János filozófus és italianista, nemzetközi szinten is elismert Dante-kutató, többek között *A szentlélek poétája* (Kelemen, 1999), *A filozófus Dante* (Kelemen, 2002) és a „Komédiámat hívom tanúmul.” *Az önreflexió nyelve Danténál* (Kelemen, 2015) kötetek szerzője. A Társaság tagjai többnyire a hazai italianisztika jeles képviselői, akiknek az összefogásával sorra jelentek meg azok a tanulmányok, amelyek „a világirodalom legnagyobb költeményének” (Babits Mihály), „a valaha írt legnagyobb irodalmi műnek” (Jorge Luis Borges) tudományos igényű, az eddigi mérvadó hermeneutikai és filológiai munkákkal számot vető tanulmányozását jelölte ki feladatául a magyar kommentár létrehozásának fényében. Sajnos többen már nem érthették meg az első kötet elkészültét.

A feladat nagyságát a *Komédia* hatástörténete is jelzi, hiszen olyan szövegről van szó, amely már évszázadok óta kivételes értelmezői figyelem keresztútjében áll, és amelyhez már első fennmaradt megjelenéseiben kommentárok fűződtek: az *Isteni Színjáték* eredeti kézírata soha nem került elő, a másolatokat tartalmazó kódexekben a művet mindig is értelmezések, megjegyzések kísérték. Érdekes módon a több mint hétszáz éves mű ma sem kelti az előregedett szöveg érzését, vagyis első-sorban nem nyelvi akadályokat támaszt olvasóival szemben, hanem hermeneutikai természetű kihívásokat, főként a klasszikus kultúrából és a középkori vallásos világképből táplálkozó enciklopédikus karaktere és allegorikus jelentésrétegei folytán. Dantét jól érteni és értelmezni ebből fakadóan olyan intellektuális érdem, ami különböző korokon átível: különböző kritikai irányzatok mérették meg magukat az *Isteni Színjáték* elemzésén keresztül, és csoportosulásoktól független kimagasló egyéni teljesítmények is hozzájárultak a mű recepciójához, különösen a 20. század elején megszilárduló tudományos filológia hatására. A most elkészült Dante-kommentár ebbe a nemzetközi, de hagyományosan leginkább olasz, angol és német nyelvű műveket számláló recepció folyamatba kapcsolódik be, és ide köti a korábbi magyar Dante-kutatást is azáltal, hogy tudatosan épít ennek eredményeire. A szerzők vállalkozása azt a hagyományt kívánja folytatni, amelyet Szász Károly alapozott meg a másfél évszázada megjelent, részletes bevezetővel és jegyzetekkel ellátott fordításában. Vagyis nem egyszerűen egy olvasást elősegítő jegyzetapparátus elkészítésére korlátozódik ez a kiadás, hanem a jegyzeteken túl is eligazítást nyújt, a mérvadó értelmezések problémafelvetései terén is kalauzolja azt az olvasót, aki a cselekményen túli értelem-összefüggésekre is kíváncsi – életkorától és szakmai háttérétől tulajdonképpen függetlenül. „A magyar *Komédia*-kommentár célja nem lehet más, mint az, hogy a klasszikus, a modern és a jelenkori Dante-kutatások eredményeinek felhasználásával, a hazai és az olasz és a

A szerzők vállalkozása azt a hagyományt kívánja folytatni, amelyet Szász Károly alapozott meg a másfél évszázada megjelent, részletes bevezetővel és jegyzetekkel ellátott fordításában. Vagyis nem egyszerűen egy olvasást elősegítő jegyzetapparátus elkészítésére korlátozódik ez a kiadás, hanem a jegyzeteken túl is eligazítást nyújt, a mérvadó értelmezések problémafelvetései terén is kalauzolja azt az olvasót, aki a cselekményen túli értelem-összefüggésekre is kíváncsi – életkorától és szakmai háttérétől tulajdonképpen függetlenül.

nemzetközi értelmezési hagyományokra támaszkodva feltárja és hozzáférhetővé tege az olvasó számára (legyen szó kutatóról, egyetemi hallgatóról, gimnáziumi diákról vagy laikus olvasóról) a világirodalom egyik legjelentősebb művének fő jelentésrétegeit és jelentésgeneráló mechanizmusait.” (Kelemen, 2019. 16.) Ezek ismerete nélkül megfelelő műfordítások sem jöhetnek létre.

A kötet bevezetőjében természetesen reflektál arra, hogy mekkora hatástörténeti korpusszal van dolga, ami ráadásul állandó mozgásban is van, azzal szembesítve az olvasót, hogy az interpretáció folyamata és elvi lehetőségei is végtelenek. Ugyanakkor a szerzők tudatában vannak annak, hogy még egy ilyen komplex szöveghez is csak véges számú filológiai tény kapcsolható, és noha a lehetséges interpretációk száma hermeneutikai szempontból végtelen, mégis vannak olyan inadekvát interpretációk, amelyek önkényesen bánva a filológiai tényekkel ráerőltetik magukat a szövegre. A szerzők ennek tudatában

válogatnak a hatástörténetből, és elhatárolódní látszanak például az ezoterikus értelmezésektől.

A kötet felépítése egy rövid bevezetés után énekről énekre halad. Az újabb *Komédia*-kiadásoknál megszokott módon egy tartalmi összefoglaló áll a versszakok előtt, amit az adott ének tematikus felosztása egészít ki. Dante költeményének olasz szövegét a mérvadó olasz kritikai kiadás alapján közli, emellett viszont nem műfordítást, hanem a szövegűsége törekvő, magyar nyelvű parafrázist találunk, amely leginkább a tükörfordítás kifejezéssel minősíthető, hiszen a lehető legteljesebb mértékben megtartja az egyes szemantikai elemek helyét a verssorokban, és nem egészíti ki azokat más elemekkel. Természetesen még ebben az esetben sem beszélhetünk tökéletes megfelelésről, nemcsak azért, mert a parafrázisok a szöveg fonetikai, ritmikai aspektusát meg sem kísérik visszaadni, hanem azért sem, mert az egyes nyelvek külön rendszerekként működnek, ezért jelentésségei nem fedhetik egymást tökéletesen, és ahogy ezt Kelemen korábbi Dante-kötetében Quine aluldetermináltsági tételére hivatkozva megállapítja, „egy adott nyelv minden mondatához végtelen számú fordítás rendelhető hozzá egy másik nyelvben” (Kelemen, 2015. 14.). A jegyzetekben helyet kapó kommentárok és a kísérő tanulmányok szerzői feltehetően a parafrázisok szerzői is egyben: Kelemen János, Mátyus Norbert, Nagy József, Draskóczy Eszter, Hoffmann Béla és Tóth Tihamér kommentálják és értelmezik az egyes énekeket.

A *Kommentár* igyekszik átlátható struktúrával és közérthető nyelvezettel megkönnyíteni az olvasó dolgát. Egyedül az idősebb vagy gyengén látó olvasóknak nem kedvez a kiadás a viszonylag kis

betűméret miatt, aminek az alkalmazását a terjedelem egyébként indokolja. Az értelmezések lényegre törőek, legfeljebb hét-nyolc oldalon, a fontosabb kérdésköröket alpontokba rendezve magyarázzák az egyes énekeket. Az egész könyv jól áttekinthető szerkezetű, a befogadó igényeire figyelő, mégis magas szakmai színvonalat képviselő munka, amely a tárgya iránti érdeklődést és lelkesedést olvasóinak is át tudja adni. Ebből fakadóan akár már középiskolától kezdve jól használható segédanyag lehet a kilencedik osztályban kötelező olvasmányként is megjelenő Dante-mű megértésének elmélyítéséhez.

A *Pokol* új magyar kommentára remélhetőleg oktatási és egyéb színtereken is számos olvasót vezet majd be az irodalmi szövegértelmezés itt alkalmazott technikáin keresztül a *Komédia* első részének csodálatos világába.

Kelemen János (2019, szerk.). *Dante Alighieri Komédia I. Pokol Kommentár*. ELTE Eötvös Kiadó.

Szilvássy Orsolya

Gál Ferenc Egvetem Pedagógiai Kar

Irodalom

Kelemen János (1999). *A szentlélek poétája*. Kávé Kiadó.

Kelemen János (2002). *A filozófus Dante*. Atlantisz Kiadó.

Kelemen János (2015). „*Komédiámat hívom tanul*”. *Az önreflexió nyelve Danténál*. ELTE Eötvös Kiadó.

Sallay Géza (2006). A Dante-életmű néhány fontos kérdéséről (Egy megszületendő magyar Dante-kommentár reményében). *Dante-füzetek*, 1, 1–19.